

Citation:

D.M. Schenkeveld, Levensbericht G.J. de Vries, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1992, Amsterdam, pp. 73-80

Herdenking door D.M. Schenkeveld

Gerrit Jacob de Vries

28 november 1905 - 7 oktober 1990

Gerrit Jacob de Vries

73

Toen Gerrit Jacob de Vries in oktober 1990 overleed, was hij ruim 84 jaar oud. Bij zijn geboorte in 1905 in het Zuidhollandse Haastrecht had niemand gedacht dat hij zo lang zou leven, zo zwak was hij. Nog heel jong werd hij door polio getroffen, waaraan hij zijn kreupelheid overhield. De Vries wist met dit ongeluk te leven en, sterker nog, het weerhield hem er niet van in de jaren dertig een begin te maken met de bergsport, die hij tot op hoge leeftijd is blijven beoefenen. Maar in zijn jeugd heeft hij fysisch en psychisch van zijn 'poliovoet' te lijden gehad. Het was dan ook geen wonder dat de jongen met zijn scherpe verstand compensatie zocht en zich op de boeken stortte. Hij werd al vroeg een gretig en goed lezer, zoals uit een van zijn *juvenilia* blijkt: in 1923 schreef hij een beschouwing over lyriek en epiek naar aanleiding van Poelhekke's *Woordkunst* in het Orgaan van de Nederlandsche Gymnasiastenbond; in datzelfde jaar schafte hij zich ook de volledige werken van Balzac aan. Zijn leven lang is hij veel blijven lezen. Dank zij zijn fenomenale geheugen kon hij uit literatuur die hij lang geleden had gelezen letterlijk citeren.

Na zijn gymnasiumtijd in Arnhem en Zwolle koos De Vries onder invloed van zijn leraar klassieke talen, P.J. Enk, voor een studie Klassieke Letteren. Hij deed dit, begrijpelijk gezien zijn milieu - zijn vader was gereformeerd predikant - aan de Vrije Universiteit, waar R.H. Woltjer en, nog meer, H.J. Pos zijn leermeesters waren. Maar na zijn kandidaatsexamen zocht hij verbreding in zijn opleiding en zodoende studeerde hij in Utrecht bij W. Vollgraff in 1928 af. Dat betekende echter geen definitief afscheid van de VU, want al in 1929, nog op 23-jarige leeftijd, promoveerde hij bij Pos op de dissertatie *Bijdrage tot de psychologie van Tertullianus*. Intussen was hij na een leraarschap van één jaar aan het Gereformeerd Gymnasium te Amsterdam leraar geworden aan het Christelijk Lyceum in Zeist. Dit leraarschap heeft van 1928 tot 1955 geduurd. In Zeist heeft hij zijn vrouw leren kennen en hij is in 1946 met Woutrina Adriana van Haften getrouwd.

In deze Zeister periode stond het leraarschap voor De Vries centraal. Hij was een springerige en consciëntieuze, lang niet altijd gemakkelijke docent, maar wist wel het hart van vele leerlingen te winnen. Dit bleek niet alleen uit reacties bij zijn overlijden, maar meer nog uit de briefwisselingen die hij met oudleerlingen onderhield en het feit dat velen hem bezoeken bleven brengen. Hij paste met zijn opvattingen over socialisme, kerk, dienstplicht en bewapening lang niet altijd in het geijkte patroon van een leraar aan een protestants-christelijke school van de jaren dertig, maar er werd wel met respect naar hem opgekeken. De Vries spotte veel met de modieuze term 'buitenschoolse activiteiten' maar heeft er geregeld aan mee gedaan, zoals door het regisseren van het jaarlijkse toneelstuk.

Naast deze bezigheden waren er die op kerkelijk terrein. De Vries was in de oorlog lid van de Hervormde Kerk geworden en was o.m. lid van de Raad voor Kerk en Theologie. Ook op cultureel gebied was hij actief. Onder zijn nagelaten papieren bevinden zich drie nummers van de eerste jaargang van het culturele tijdschrift *Terras*, dat hij in 1946 heeft helpen oprichten en dat geen

lang leven beschoren was. Verder besteedde hij veel tijd aan het luisteren naar muziek, aan schaken en reizen. Er was praktisch geen plaats in Frankrijk, Italië of welk West-Europees land (behalve het fascistische Spanje) te noemen of hij was er geweest en bewees dat door je jaren na dato te vragen of je dat mooie kerkje wel had gezien of van het uitzicht daar had genoten. De Vries had een scherp observatievermogen op meer gebieden dan alleen dat van de literatuur.

Haaks op deze bezigheden stonden zijn activiteiten in het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij was hier zwijgzaam over, maar uit een ongepubliceerde Open Brief van 1947 blijkt dat hij vanaf augustus 1940 contacten met de 'illegaliteit' heeft gehad en daar werk voor uitvoerde.

Desondanks vond hij in de oorlogsjaren ook tijd voor wetenschappelijk werk. Dit resulteerde o.m. in zijn *Spel bij Plato* van 1949. De verschijning van de Nederlandse vertaling van *The Open Society and Its Enemies* van Karl Popper leidde tot zijn polemische geschrift *Antisthenes redivivus. Popper's Attack on Plato* uit 1951.

Met deze en andere publikaties had Gert de Vries zich een naam in Nederland en buitenland verworven. Erkenning vond hij door toekenning van een ZWO beurs voor een studieverblijf in Oxford. Toen aan de VU de leeropdracht van R.H. Woltjer werd verlicht door de instelling van een bijzonder hoogleraarschap voor de Griekse taal- en letterkunde, werd De Vries in die functie benoemd. Hij inaugureerde op 6 mei 1955 met zijn rede *De philoloog in de horde* en werd heel kort daarop toen Woltjer bij een ongeluk omkwam op 29 juni gewoon hoogleraar. Dit professoraat heeft hij tot 1 september 1971 bekleed. Hij heeft het met groot plezier en veel voldoening gedaan. Zijn colleges waren een openbaring voor geest en gemoed. Hij sprong soms van de hak op de tak, lardeerde zijn behandeling van de tekst met spitse opmerkingen over aanverwante en veraf gelegen zaken, stimuleerde zijn studenten om zelf heel andere auteurs te gaan lezen en had altijd wel een citaat klaar. Studenten waren verbijsterd over zoveel esprit en geleerdheid en genoten van zijn scherpe opmerkingen en mooie typeringen. Als ze hem beter leerden kennen, durfden ze hem ook wel tegen te spreken en om uitleg te vragen. De Vries kon immers apodictisch kort in zijn beweringen zijn en dadelijk grote lijnen trekken. Hij accepteerde echter de kritiek daarop met een vrolijke grijns om daarna met een citaat terug te slaan. Kenmerkend voor zijn manier van omgaan met studenten was dat hij al op het tweede of derde college vroeg of ze met die Pruisische methode wilden ophouden om bij binnenkomst van de hoogleraar op te staan en dat hij nauwkeurig op de hoogte was van de achtergronden van vele studenten. Tentamens duurden nooit lang bij hem; vaak ging hij daarna met de al dan niet geslaagde student schaken of voor de boekenkast staan en over boeken praten. Zijn gebrek aan geduld kon anderen wel tot wanhoop brengen en soms waren studenten hevig teleurgesteld over de beknoptheid van zijn bespreking van hun scriptie. Promovendi - hij is zeven maal als promotor opgetreden - werden geregeld gestimuleerd door briefkaarten met voor hen interessante, pas verschenen artikelen en boeken maar van een geregelde bege-

leiding zoals nu bij assistent-onderzoekers in opleiding was nauwelijks sprake. De Vries had het geduld niet voor het diepgaand bespreken van manuscripten, en vond zeker ook dat veel toezicht niet nodig was bij de promovendi, die immers vrijwel allen zelfstandig werkende leraren in het vwo waren.

Hij probeerde zijn contacten als gecommiteerde bij eindexamens te gebruiken om de leraren tot wetenschappelijk bezig blijven zijn te prikkelen. Ook in zijn rede *De leraar en de wetenschap* van 1960 gaf hij aanwijzingen voor hen die hun studie wilden voortzetten. Voor de leraar in de klas heeft hij schooledities van dialogen van Plato gemaakt en voor de ex-gymnasiasten van het Klassiek Verbond een originele selectie met verklaringen uit de Griekse epigrammen verzorgd.

De Vries bezocht graag congressen, maakte uit zichzelf met talloze mensen kennis omdat hij een grote nieuwsgierigheid bezat, was geïnteresseerd in jonge vakgenoten en onderhield een geregelde correspondentie met een brede kring van vakgenoten in vooral het buitenland. Velen van hen werden zijn vrienden, die hij zo mogelijk graag later opzocht, zoals De Strycker, Dover, Cherniss en Gundert. In 1970 werd zijn wetenschappelijk werk gewaardeerd door zijn benoeming tot lid van de Akademie.

In 1971 ging hij met emeritaat. Zijn afscheidscollege had de titel *Sappho's keus*. Het besluit om op zijn 65-ste weg te gaan was niet door onvrede over de veranderingen aan de universiteit ingegeven - met veel aspecten van de democratisering kon hij best leven, al betreurde hij uit sociale overwegingen het verdwijnen van de Senaat en van de daarmee verbonden mogelijkheid om collega's van buiten de faculteit gemakkelijk te ontmoeten. Maar met een zekere nuchterheid vond hij de ook elders in de maatschappij gebruikelijke leeftijd van aftreden een goede grens. Na zijn emeritering bleef hij, eerst vanuit Wolfheze, later vanuit Baarn, de VU regelmatig bezoeken om op de bibliotheek te werken en de classici en andere oudcollega's te zien. Deze bezoeken en die aan de Akademie gingen tot het eind van zijn leven door, ook toen het lopen hem steeds moeilijker ging vallen. Hij genoot van contacten, en onderhield die ook in zijn ouderdomsjaren intens, samen met zijn vrouw. Op zondag 7 oktober 1990 is hij tijdens een kerkdienst plotseling gestorven.

In de door De Vries zelf verzorgde bibliografieën van zijn publikaties staan \pm 250 nummers¹. Artikelen in kranten, kerkelijke bladen e.d. zijn daarin niet opgenomen. Wat in die publikatielijst opvalt is de beperkte omvang van veel van zijn artikelen. De creatieve geest die De Vries was, vond geregeld onderwerpen om te behandelen maar hij gunde zich zelden de tijd om daar uitvoerig over te schrijven, ook als anderen daarop aandrongen. Die kleinere artikelen zijn daarom soms cryptisch kort maar leveren bij goede bestudering

¹ Te vinden in zijn afscheidsrede *Sappho's keus* en in *De Zang der Sirenen* (1986²). Na 1986 zijn nog twee artikelen en enkele recensies in *Mnemosyne* verschenen.

juweeltjes van observatie op. Een tweede kenmerk van zijn oeuvre hangt hiermee samen, de spreiding over allerlei gebieden vanaf Homerus tot en met de late Oudheid en de doorwerking van de Oudheid in latere eeuwen. Maar binnen die diversiteit vallen enkele onderwerpen op waarover hij bij voorkeur schreef. In de eerste plaats, natuurlijk, Plato, vervolgens literaire theorie en ten derde stilistiek.

Om met dit laatste onderwerp te beginnen, ook als docent had De Vries veel aandacht voor stijl. Voortdurend attendeerde hij er in zijn colleges op hoe belangrijk het is op genrekenmerken te letten. Hij opende ons de ogen voor de colloquialismen in Plato en wees op de stilistische betekenis van de Griekse partikels. Deze belangstelling vinden we terug in zijn artikelen en boeken en in zijn vele recensies. Ook zijn eigen taalgebruik was zorgvuldig en hij kon feilloos ontsparingen bij anderen aangeven.

Zijn aandacht voor de vormgeving van het literaire werk en daarmee samenhangend voor de stijltheorie zal hebben bijgedragen aan zijn interesse in de literaire theorie in bredere zin, in een tijd toen dit bij classici nog geen gemeengoed was. Tot het eind van zijn leven las hij moderne werken over literaire theorie, zij het niet altijd tot zijn genoegen. Onder de antieke schrijvers hierover had 'Longinus' zijn voorkeur. Aan deze auteur heeft hij enkele belangrijke artikelen gewijd, die door Donald Russell in zijn commentaar dankbaar zijn verwerkt. Van belang is verder Akademie-mededeling over *De omvang van het literaire corpus bij de Grieken en in de moderne theorie*. Hier gaat hij in op de problematiek van de literatuurgeschiedschrijving, speciaal met het oog op de Griekse literatuurgeschiedenis. Nog beter doet hij dit in zijn artikel *Remarks on the Historiography of Greek Literature* van 1983, dat een kritische bespreking van stromingen in de literaire geschiedschrijving bevat en aan het eind suggesties voor een nieuw boek geeft. In zijn ideale Griekse literatuurgeschiedenis zou de auteursbiografie met relevante politieke gebeurtenissen een plaats moeten vinden maar daarnaast zouden er beschouwingen moeten komen over sociale factoren als het lezerspubliek, over genres en over stilistica. De Vries erkent dat 'the result would not be a book which makes nice reading' maar merkt op, als een vroege postmodernist, dat zo een lezer zijn eigen literatuurgeschiedenis kan maken. De verhandeling tekent zijn ruime opvatting van het verschijnsel literatuur. Hij wilde dat niet beperken tot de 'schone letteren' en zelfs niet tot wat latere generaties indrukwekkend en klassiek vinden. Liever sloot hij zich aan bij de opvatting van Mukarovsky dat er van literatuur sprake is 'wanneer de toepassing van de taal-middelen, deel uitmaakt van de communicatie'. Vandaar ook zijn enthousiasme over b.v. stukken van Hippocrates waarin hij scherpe observaties aantrof, feilloos weergegeven in scherpgeslepen taal.

Verder bepleitte hij de opname in zo'n geschiedenis van de Oud-christelijke Griekse auteurs, die ten onrechte door classici worden verwaarloosd hoewel ze gedurende eeuwen aan het Europese denken Griekse vormen hebben geleverd.

Maar het meeste heeft De Vries over Plato geschreven. Naast Verdenius gold hij als de beste Plato-kenner van Nederland. Centraal in zijn benadering van Plato

is de tekstverklaring. De Vries was geen filosoof, en dit is hem meer dan eens verweten door recensenten die een ander soort boek of commentaar hadden verwacht dan hij wilde geven. De Vries was echter evenmin een filoloog die alleen op micro-niveau een tekst verklaarde. Van zijn bredere aanpak getuigt in de eerste plaats zijn *Spel bij Plato*. In dit werk, waaraan hij meer dan tien jaar heeft gewerkt, laat hij zien hoe op vele plaatsen Plato vanuit een vaste zekerheid kan spotten en spelen met taal, begrippen en gedachten. Er zijn wel voor Plato grenzen aan het spelen, met name wanneer hij de ethisch-religieuze dimensie nadert. De vormen waarin het spel optreedt, van dialoog tot zelf-ironie, worden elk in een hoofdstuk besproken waarna het laatste hoofdstuk 'Grensgebieden' aanwijst 'waar het spel zijn grenzen vindt, maar ook boven zichzelf uitwijst'. Deze studie is enthousiast ontvangen en door velen ervaren als een bevrijding van de gedachte dat Plato alleen maar plechtstatig en serieus zou zijn. Daarom is het jammer dat dit belangrijke en baanbrekende boek niet is vertaald. Vanaf het begin is hierop aangedrongen, maar De Vries vond dat hij er dan zoveel na 1948 verschenen secundaire literatuur bij zou moeten lezen, met alle gevolgen van dien voor het boek, dat hij daar geen tijd voor zou kunnen vinden.

Drie jaar later verscheen zijn *Inleiding op het denken van Plato*, dat tot 1966 herdrukt is. In een reactie op het toezenden hiervan schreef H.J. Pos hem: 'Indien iemand soms mocht menen, dat bij U alles zó zeer onder de spel-kategorie wordt geplaatst dat de blik op de inhoud van Plato's denken verloren dreigt te gaan, dan is dit geschrift een volledige rehabilitatie of liever een weerlegging'. Men moet wel een kenner zijn om in nog geen 80 kleine pagina's de essentie van Plato's werken weer te geven.

Minder geslaagd is het hierboven al even genoemde verweer dat De Vries in dezelfde periode tegen de aanval van Karl Popper op Plato heeft laten verschijnen. Zijn *Antisthenes redivivus* moet in grote haast geschreven zijn, het lijkt althans op één grote verzameling van losse opmerkingen die de tekst van Popper op de voet volgen. Eerst aan het einde vinden we een samenvatting van de belangrijkste bezwaren die De Vries tegen Popper's visie op Plato heeft. Misschien heeft een zekere tweeslachtigheid hem ook parten gespeeld. Met Popper's felle verzet tegen het moderne totalitarisme was De Vries het helemaal eens. Hij kwam alleen in opstand tegen Popper's gedachte dat de wortels van het totalitarisme in Plato's denken zouden liggen en tegen diens verwijt dat Plato tegenover Socrates verraad zou hebben gepleegd. Helaas doet zijn gedetailleerde behandeling de kijk op het geheel verliezen en wordt de lezer er moe van in elke volgende passage weer te moeten lezen, soms zelfs zonder nadere uitleg, dat Popper Plato verkeerd heeft begrepen.

Veel beter is de commentaar op de *Phaedrus* van 1969. De tekstcommentaar geeft wat men ervan verwachten mag, namelijk zoveel toelichting dat de lezer de lopende tekst goed volgen kan. In inleidende hoofdstukken wordt samenvattend de noodzakelijke achtergrondinformatie gegeven en worden enkele hoofdthema's van de dialoog behandeld. Men kan het betreuren dat De Vries het opzettelijk heeft

vermeden om ook nog een filosofisch commentaar te schrijven - daartoe voelde hij zich niet in staat, misschien wel omdat hij de gevaren van inlegkunde zo goed doorzag, - maar hij heeft wel een stevige basis voor verdere studie gegeven.

In een levensbericht voor deze Akademie geschreven moet met recht de nadruk op de wetenschappelijke prestaties van het te herdenken lid vallen. Ik zou echter de wetenschapper Gert de Vries te kort doen als ik zijn christelijke overtuiging ongenoemd zou laten. Hij zag een duidelijk verband tussen deze twee aspecten van zijn menszijn. In een interview² formuleerde hij zijn taak als christen-intellectueel als volgt: 'gewoon samen zijn en samen werken met de niet-christenen in ons wetenschappelijk bedrijf, en dan proberen om *van en aan allen* die er aan meedoen *alle* vooronderstellingen bewust en expliciet te maken, en op te passen en te waarschuwen voor onjuiste extrapolaties'. Typerend voor De Vries is dat het interview met twee citaten wordt afgesloten, niet uit de Bijbel maar met: *Cultivons notre jardin*, de slotwoorden van Voltaire's *Candide* als 'wijze raad om ons te beperken tot *onze* opdracht', en met de uitspraak van Plato, *De mens is een hemels gewas*, naar aanleiding waarvan De Vries noteert: 'die afkomst of bestemming is geen excuus voor het verzaken van onze plicht op aarde'.

² G. Puchinger, *Christen en secularisatie*, Meinema, Delft 1968, 53-84.

